

**ABDÜLAZİZ'E KARŞI HAZIRLANAN
BİR SÛ-İ KASD ŞÂYİASI
(1868)**

Prof. Dr. M. Kaya BİLGEGİL

1868 yılı Eylül'ünün sonuna doğru bâzı Avrupa gazetelerinde İstanbul 'da Abdülazîz'e karşı hâzırlanmış bir sû'-i kasdın meydâna çıkarıldığı, tertipçileri arasında rum asıllı zengin bir tüccâr olan odesalı Kondurî ve Osmanlı sarayının eski sarraflarından birinin oğlu olan Altıncı ile *Yeni Osmanlılar* cemiyetine mensup bâzı kimselerin yer aldığı bildiriliyordu. Mes'eleye bu son zümrenin adının karıştırılması, bizi, ister istemez şâyia ile ilgili kayıtlar üzerinde durmak zorunda bırakıyor.

Tedkikimizde tâkibedilecek yol; haberlerin önce Avrupa sonra İstanbul matbûatındaki akislerinin kronolojik sıra ile ele alınması olacaktır.

Ziyâ Bey'in 7 Ekim 1868'de kaleme alıp *La Liberté* gazetesine gönderdiği mektûba göre, havâdis önce 29 Eylül 1868 de çıkan *Nord-Est* gazetesi sütunlarında göze çarpmıştır. Dolaştığımız Avrupa kütüphânelerinde bu gazetenin 1868 yılı kolleksiyonlarına rastlıyamadık. Bu itibarla bahsi, ondan -aşağı yukarı- bir hafta sonra çıkmaya başlayan Avrupa gazetelerinden tâkîbetmeğe çalışacağız.

I - Şâyiaya dâir Avrupa gazetelerinin verdiği bilgiler :

Londra'da çıkan *L'International* gazetesi, 1868 Ekiminin ilk haftasında intişâr eden bir sayısında birkaç satırını bu bahse tahsis ediyor: Gazeteye göre, Pâdişâh'a karşı hâzırlanan bir sû'-i kasd teşebbüsü meydâna çıkarılmıştır. *Yeni Osmanlılar*, Hünkâr'ın yerini almak, memleketi uyandırmak için müteşebbisler arasında yer alıyorlarmış. Fâzıl Paşa, mes'ul tutulan şahsiyetlerden biri imiş. Rus tebeasından bir adam yakalanıp hapsedilmiş. General Ignatieff, boş yere bu adamı istiyormuş: Türkiye devletinin bu tutumu ile milletler arası hukuk ihlâl edilmekte imiş; aynı davranış Rusya'ya mukabele-i bi'l-misil hakkı verirmiş.

Bir müddetten beri eski Osmanlı İmparatorluğu'nun ihtiyâr bir kadavra gibi hortlamakta olduğunu ileri süren ve bu karışıklığı da onun bir işareti sayan gazete muharririnin satırları şöyledir :

De nouvelles complications, que nous pr ssentions depuis quelques temps, et qui nous faisaient considérer l'ancien empire ottoman comme un vieux cadavre, viennent de se produire en Turquie. Une conspiration contre le Sultan vient d'être découverte; la Jeune Turquie était là pour recueillir sa succession et réveiller l'empire. L'un des personnages compromis est Fazyl-Pacha. Un sujet russe arrêté et emprisonné a été vainement réclamé par le général  gnatieff: Il y aurait là une violation du droit international qui donnerait   la Russie le droit d'exercer de légitimes représailles (1).

Aynı gazete, yine takr ben bir hafta sonraki *Informations*'unda bahsimize d n yor : Bu satırlar, hâdisenin Türkiye'yi  ok sıkıyık vaziyete d ş rd ğ n , Rusya kar sında kom ularından yardım beklediğini g stermektedir.

L'International'in istihb r tına göre,  li Paşa , Avusturya kabinesinin yarımını kazanmak için M. de Beust'e son s 'i kasd te ebb s  ile ilgili telgraf gönderme fırsatını ka ırmamı tır. Osmanlı sadr zamı bu telgrafta son ayaklanmanın az kalsın Avusturya hudutlarına sıçrayıp Memleketeyn'i, Bosna'yı, Sırbistan'ı kaplamak istid d  gösterdiğini ihs s etmiştir.

Sözü geçen telgraf, gazete muharririne, Türkiye'nin her an yeni tehlikeler, hatt  istil lar (!) kar sında bulunduğunu d ş nd r yor.

Metni iktibâs edelim:

Aali-Pacha n'a pas manqué de rédiger une dépêche   M. de Beust, concernant la dernière conspiration découverte   Constantinople. Le Grandvizir, pour s'assurer l'appuie du cabinet autrichien,, aurait fait entrevoir   M. de Beust que la révolution qui a failli éclater atteindrait inévitablement le territoire de l'Autriche et soulèverait en même temps les Principautés danubiennes, la Bosnie et la Serbie, limitrophe des frontières autrichiennes. Cette note prouvait évidemment la situation embarrassée de l'empire ottoman, qui, chaque jour exposé   de nouveaux périls,   de nouveaux envahissements' voudrait se décharger de ses embarras sur ses voisins et alliées (2).

Bu gazete bir g n sonra  ıkan sayısında da yine *Informations* ba lığı altında yer alan *L' tat de la Turquie et les sentiments du parti connu sous le nom de la Jeune Turquie intéressent la tranquillité de l'Europe. Nous donnerons demaine   nos lecteurs un document que S. Exc. Zia-Bey nous a fait l'honneur de nous adresser sur ce sujet* (3) satırlarıyla da, ertesini g n Ziyâ Bey'in bu bahse d ir bir yazısını ne -

(1) *L'International*, 6e ann e, No 2044, Mercredi, 7 Octobre 1868.

(2) *ayn. gaz.*; 6e ann e, No 2052, Jeudi, 15 Octobre 1868.

(3) *L'International*, 6e ann e, No 2054, Vendredi 15 Octobre 1868 (Gazete numarası, dikkatsizlik eseri olarak 2052 den 2054 e atlamı tır).

retmeği vâdeder. Vâdedilen makale çıkmıştır. Fakat biz, *Yeni Osmanlılar*'ın mevzûumuzla ilgili yazılarını, yine kronolojik bir sıra ile ayrı bir küçük başlık altında takdim edeceğiz.

Mes'ele, iki gün sonra Paris'te çıkan *La Liberté* gazetesinde yer alır: Daha önce Ziyâ Bey'in bu bahsile ilgili 7 Ekim târihli mektûbu altına, *Nous savions à quoi nous en tenir sur la loyauté et le libéralisme des patriotes turcs. Il y a longtemps que nous combattons pour leur cause, et nous sommes heureux de voir l'un des plus éminents d'entre eux affirmer si nettement les aspirations qui se font jour en Orient.*

Nous le répétons, il est temps que l'Europe tienne compte de ce qui se passe en Orient. A Constantinople, comme à Madrid, ce n'est plus avec des gouvernements grotesques, c'est avec la révolution qu'il faudra bientôt traiter satırlarını yazmış olan Léon Cahun, bu def'a doğrudan doğruya mevzû ele almak fırsatını kazanmıştır. *Bulletin de Jour* sûtûnunda *Hürriyet* gazetesinden alarak Fransızcaya çevirdiği bâzı paragrafları, Türkçe bilmiyenleri aydınlatacaktır.

Cahun, İstanbul'da meydâna çıkarıldığı ileri sürülen sû-i kasd teşebbüsün, *Hürriyet*'te intişâr eden son derece belâgatli bir makale ile aydınlığa kavuştuğunu bildirerek söze başlıyor. Herkesi ilgilendiren mes'eleleri Türk hürriyetperverlerinin nasıl bir kabiliyet ve asâletle münâkaşa ettiklerini göstermek maksadıyla da sözü edilen makaleden bâzı yerleri terceme ettiğini söylüyor. *Yeni Osmanlılar*'a âit *i'lân-ı resmî*'yi biraz daha sonra takdim edeceğimiz için, burada Fransız târihçisi tarafından o ilândan çıkarılmış bâzı kısımların tercemesi olduğu ileri sürülen birkaç satırın iktibâsıyla yetiniyoruz:

La lumière s'est faite sur le prétendu complot de Constantinople. Notre confrère turc, le Hürriyet (la Liberté) nous apporte à ce sujet un éloquent article dont nous traduisons quelques extraits, que pour faire voir en Europe avec combien de talent et de dignité les libéraux turcs discutent les questions qui nous intéressent tous.

L'insinuation perfide lancée contre la Jeune Turquie, dit le Hürriyet, n'a pas produit les résultats qu'on attendait. Non. Seulement ce parti a depuis sa création agi au grand jour et s'est abstenu de comploter dans l'ombre, mais encore il a lutté courageusement et loyalement, à visage découvert pour le droit et la liberté. Les armes de la Jeune Turquie, c'est la propagation de ses idées avec toute l'activité et par tous les moyens loyaux possibles..

La Porte voulant mettre à profit un complot vrai ou faux, ourdi sans doute par quelques individus aux gages soit de la Russie, soit de la Grèce, essaye pour arrêter le progrès de nos principes d'impliquer le parti de la Jeune Turquie dans l'opinion publique. Mais la Sublime Porte y reussirrat-elle Trompera

-t-elle par cette imputation odieuse l'Occident et l'Orient Non. Car personne n'a oublié le programme politique de la Jeune Turquie, ce programme, ou l'on reclame pour l'empire ottoman une de ces constitutions par lesquelles les autres puissances sont parvenues à ce degré de prospérité où nous les voyons et qui entraînerait des modifications profondes dans l'administration, l'abolition absolue du système arbitraire actuel, où selon le caprice le bon plaisir on exile ceux qui vous gênent, on gaspille Trésor public, on ne respecte ni la vie, ni la fortune, ni la liberté individuelle des citoyens; ce programme par le suffrage universel, chargée de la confection et de la garde des lois. Voilà en quelques mots le drapeau politique sous le plis duquel la Jeune Turquie s'est constituée"(4).

Pazar ve Pazartesi günleri için tek bir sayı çıkaran *L'International*, 25 ve 26 Ekim'e mahsûs nüshasında tevkîf edilenlerin âkibetini bildiriyor. Buradan öğreniyoruz ki; zann altında bulunan yabancılar, bağlı buldukları devletin elçilerine teslim edilmişler; müslümanlar da, Anadolu ve Akkâ'ya sürülmüşlerdir.

Aynı *Informations*'da Pâdişâh'ın sıhhatinin bozulduğu, Mûrad Efendi'nin tahmîn edildiğinden daha evvel tahta geçeceği, ayrıca Midhat Paşa'nın Mustafa Fâzıl Paşa'ya âit yeri almış olduğu bildirilmektedir.

Bu küçük haberin metni şöyledir:

On nous écrit de Constantinople que les étrangers compromis dans le soi-disant complot de la Jeune Turquie, ont été leurs ambassadeur respctives. Par contles musulmans impliqué dans l'affaire ont été dirigés sur l'Anatolie et sur Saint-Jean-d'Acre. La mauvaise santé du Sultan laisse supposer que Mourat-Effendi pourrait bien lui succeder plus tôt qu'on ne le pense. On ajoute que Midhat pacha vient de prendre la place Mustahpha-Fazyl-Pacha (5).

Birkaç gün sonra, aynı gazetenin İstanbul'daki husûsî muhâbirinden aldığı 20 Ekim 1868 târihli mektûbda bir paragrafın da mevzûumuza tahsis edildiğini görüyoruz.

İstanbul muhâbiri, o kadar uzun konuşma mevzûu olan meşhûr sû-i kâd bahsinin artık tamâmen unutulmuş olduğunu bildirerek söze başlıyor. Konduri ile Altıncı'nın bağlı buldukları sefirlere teslim olunacaklarını, bunlara suç ortağı sayılan kimselerin Anadolu'ya veyâ Akkâ'ya sürülmüş olduklarını yazıyor. Sözü, Murâd Efendi'nin cülûsuna getirerek; bu hâdisе belki biraz uzamış da olsa mutlak sûrette gerçekleşecektir diyor. Bu vesîleyle Abdülazîz'in sıhhati etrâfında dolaşan şâyiayı da öğreniyoruz. Zât-ı şâhâne, onulmaz bir beyin hastalığına yakalanmış; yaşının genç olmasına, ve kendisinin bünyece zinde görünmesine rağmen, son zamanlarda bir yaşlılık hâlinin hüçûmuna mâruz kalmıştır.

(4) *La Liberté*, Dimanche 18 Octobre 1868.

(5) *L'International*, No 2063 et 2064, Dimanche et Lundi, 25 et 26 Octobre 1868.

Bahsi geçen İstanbul mahreçli mektûbun mevzûumuzla alâkalı paragrafı şöyledir:

Le fameux complot dont il a été tant parlé, est totalement oublié, il n'en est plus question. Ses prétendus, Codouri et Altendji seront rendus à leur ambassade, et leurs complices supposés exilés en Anatolie ou à St. Jean-d'Acre. Quant à l'avènement de Murad Effendi, c'est un fait certain et peut-être peu éloigné; le Sultan est en effet atteint d'une maladie du cerveau qui ne pardonne guère, et n'a dû son salut, dans une récente attaque d'apoplexie, qu'à sa jeunesse et sa vigueur de son tempérament (6).

Georges Bell, 1 Kasım 1868 târihli *La Liberté*'de çıkan *Le Bulletin du jour*'da, İstanbul'dan alınan mektuplara göre, su'-i kâd haberinin aslı olmadığını, hâdisenin, Hükûmeti umûmî efkâr karşısında müşkil vaziyete soktuğunu bildiriyor.

D'après nos lettres de Constantinople le complot n'est plus qu'une mystification. En raison de la tournure qu'elle semble prendre, cette affaire fait beaucoup crier et donne lieu à une foule de commentaires, dont nous ne voulons pas faire écho, mais qui font du tort au gouvernement dans l'opinion publique (7).

L'International'in İstanbul muhâbiri, *Yeni Osmanlılar*'dan bahsederken Şâir Ziyâ Bey'in bu teşekkül içindeki yerinin ehemmiyetini belirtiyor; bu vesîle ile de Altıncı, Konduri'ye izâfe edilen sû'i-kâd teşebbüsü münâsebetiyle *Nord-Est* gazetesine verdiği cevâbı öğüyor; sâbık mabeyn kâtibi'nin *Nord-Est*'i susturduğunu ileri sürüyor (8). Bu satırları, Şâir'in mektûbundan sonra okuyucularımıza sunacağız.

II - Yeni Osmanlılar'a âit yazılar

1. Ziyâ Bey'in yazıları

Bu havâdis veseîlesiyle Ziyâ Bey imzâsını taşıyan iki yazı çıkmıştır. Türk şâiri, bu yazıların ilkinde *Yeni Osmanlılar*'ın hâdiseye iştirâkini şiddetle reddeder. Bunların birincisi *Liberté* ve diğeri Fransız gazetelerinde, ikincisi *L'International*'de intişâr etmiştir. İkincisi, imâlî bir makaleye cevap mâhiyetindedir.

---

(6) ayn. gaz., 6e année, No. 2067, Jeudi 29 Octobre 1868.

(7) *La Liberté*, Dimanche 1er Novembre 1868. Ziyâ Bey'in bu mektûbu. *Estandard* gazetesinde de intişâr etmiştir. İstanbul'da çıkan *The Levant Herald*, 20 Oct. 1868. Tuesday-4Receb 1285 târihli sayısında *young Turkey and the Conspirators* başlıklı fıkrasında bu ikinci gazeteye dayanarak mektûbun İngilizce ve fransızca metinlerini verir.

(8) *L'International*, 6e année, No 2077 et 2078 - Dimanche et Lundi 8 et 9 Novembre 1868.

Birinci yazı :

Paris mahreçli, 7 Ekim 1868 târihli bir mektuptur. *La Revolution en Orient* başlığını taşıyan bu yazıyı Léon Cahun, şöyle takdîm ediyor: *Nous recevons, au sujet des événements de Constantinople, la lettre suivante.* Öyle tahmîn edilir ki, serlevhada bulunan *La Révolution en Orient* kelimeleri de gazetenin muharriri tarafından ilâve olunmuştur.

Ziyâ Bey, bu mektûbunda önce *Nord-Est* gazetesinde intişâr edip oradan iktibâs sûretiyle diğêr gazetelerde yer alan bir yazıdan söz açarak mevzûa giriyor. Bu yazı, adı geçen gazetede 29 Eylûl târihinde çıkmıştır: Münderecâtı, İstanbul'da bir sût-i- kasdın meydâna çıkartılması ve bu yüzden yigirmi altı kişinin tevkif edilmesi mes'elesinden hareketle geliyor.

Bundan sonra Osmanlı şâiri, diğêr gazetelere kaynak olan yazıya âit metnin bir kısmını sunuyor. Bu fıkraya göre, yakalananlar arasında Odessa'nın zengin bir tüccârı olan Rusya tebeasından Konduri ve sâbık Osmanlı mâbeyn sarrâflarından bir şahsın oğlu olup Yunanistan tâbiyetli Altıncı'nın ismini zikrediyor. İktibâs edilen ibârenin satırlarından öğreniyoruz ki, yakalananların mütebâkîsi Osmanlı tebeasından ve *Yeni Osmanlılar* cemiyetine mensuptur; sözde bunlar hem Pâdişâh'ı hem de vükelâyı öldürmek istemişlerdir.

Ziyâ Bey, bundan sonraki paragrafı, *Jeune-Turquie partisi*'ne yöneltilen isnâdın reddine tahsîs etmiştir: Bu vesîle ile adı geçen partinin reîsi olduğunu da ileri sürüyor: Önce, Konduri ve Altıncı'nın kendilerince tamâmen meçhûl olduklarını bildirmektedir; daha sonra da, *Jeune-Turquie*'yi Yûnân ve Rus tebeası ile birleştirme fikrinin, -bu cânî efendilere izâfe edilmiş olan- sût-i kasd kadar hoyratça bir davranış sayılacağına geçiyor.

Şâir'e göre, *Yeni Osmanlılar*'ın ana gayesi, birkaç şahsın müstebidâne idâresi yerine, milletin irâdesini hâkim kılmaktır; bu irâde ırk ve mezhep farkı gözeltileksizin bütün İmparatorluk tebeasına şâmindir.

Katil; onların büyük dâvâsında başvurulmağa şâyân olmıyan bir vâsıtaadır: Esâsen *Yeni Osmanlılar*, şahıslardan ziyâde müesseseleri değıştirmeğı düşünmektedirler; şâyet, hâl-i hâzırdaki devlet ricâlî, Pâdişâh'a bir millet meclisi kurulmasını telkîn sûretiyle memleketin arzûsunu is'âf ederlerse, kendilerini ilk alkışlayan yine *Yeni Osmanlılar* olacaktır. Bu değêr biçilmez iyiliğı Türkiye'de kuvveden fiile geçirecek eli, aynı zamanda takdîs edeceklerdir.

Şair; *Yeni Osmanlılar*'ın sözü geçen sût-i kasd ile hiçbir alâkası olmadığını tekrârladıktan sonra, teşrifâta müteallik sözlerle yazısını bitiriyor.

Daha önceden başka bir vesîle ile izâh ettiğimiz gibi, bu mektûbun altında Léon Cahun'ün iki paragraflık bir mütâlaası intişâr etmiştir. Fransız muharriri, burada Türk vatanperverlerini sadâkat ve hürriyetperverliklerinden dolayı öğ-

mekte, Ziyâ Bey'i içlerinde en mümtaz simâ olarak vasıflandırmakta, Osmanlı ülkesinde *inkılâbın* çok yakın bir zamanda gerçekleşeceğini îmâ etmektedir.

La Révolution en Orient

Nous recevons, au sujet des événements de Constantinople, la lettre suivante:

Monsieur le rédacteur,

Une lettre du 29 Septembre, publiée par la correspondance du Nord-Est et reproduite par plusieurs journaux, dit qu'on a découvert une conspiration à Constantinople et qu'on a fait vingt-six arrestations.

”Parmi les personnages arrêtés, ajoute cette lettre, on cite M. Condouri, riche négociant d’Odessa et sujet russe; M. Altindji, fils de l’ex-banquier de la cour ottomane et sujet hellénique. Les autres individus arrêtés sont des sujets ottomans appartenant au parti de la Jeune-Turquie. Une personne très bien informée m’assure que les conspirateurs avaient résolu d’assassiner le Sultan et tous les ministres, etc.”

Comme président du comité de la Jeune-Turquie, je proteste contre l’assertion relative à ce parti. MM. Condouri et Altindji nous sont totalement inconnus, et l’idée d’associer la Jeune Turquie avec des sujets grecs et russes et aussi burlesque que le projet d’assassinat prêt à messieurs est criminel.

Les efforts de la Jeune Turquie ont pour but principal de substituer au pouvoir arbitraire de quelques individus la volonté de la nation, c’est-à-dire des populations de l’empire sans distinction de race ni de culte.

L’assassinat est un moyen indigne de la grande cause que nous servons. Nous songeons moins à changer les nommes que les institutions, et si les ministres actuels se rendait au vœux du pays en conseillant au Sultan la création d’une assemblée nationale, nous serions les premiers à les applaudir, nous bénirions en même temps la main souveraine qui aurait accordé à l’empire ottoman cet inestimable bienfait.

Je le répète, Monsieur le rédacteur, la Jeune-Turquie n’est pour rien dans la conspiration dont il s’agit, mais l’artifice et l’imposture y doivent être pour quelque chose.

En vous, priant de vouloir bien insérer cette lettre dans votre journal, j’ai l’honneur d’être

Votre très humble et obéissant serviteur,

ZIA-BEY

Paris, 7 Octobre 1868

İkinci yazı :

Metnini yukarıya iktibâs ettiğimiz mektup vesilesiyle 10 Ekim 1868 târihli *Le Constitutionnel* gazetesinde kinâyeli bir dille Ziyâ Bey'i kinayan bir yazı çıkmıştı. Türk şâiri, o yazıdaki hücumları cevâplandırma maksadıyla *Yeni Osmanlılar*'ın menşei, bu zümreye rehber olan fikirler, gayelerine vâsıl olabilmek için tâkibetçikleri usûller hakkında oldukça uzun bir makale yazarak Londra'da çıkan *L'International* gazetesine gönderir. Bu gazetenin 17 Ekim 1868 târih ve 2055 inci sayısında intişâr eden makale; doğrudan doğruya incelediğimiz mevzû ile ilgili olmadığı için başka bir yazımızda takdîm edilecektir.

La Jeune Turquie başlığını taşıyan bu makâlenin ilk iki paragrafını iktibâs edelim:

La nouvelle de la découverte d'une conspiration, parvenue de Constantinople le 29 septembre dernier, a produit une certaine sensation dans le monde politique. On s'est demandé ce qu'il avait de vrai dans cette conspiration et dans l'accusation de complicité dont on accablait la Jeune Turquie.

Nous avons protesté, tout d'abord, contre cette imputation par une lettre que les journaux de Paris bien voulu publier. Le constitutionnel, en faisant allusion à cette lettre, nous adresse, dans son numero du 10 octobre, des reproches trop graves pour que nous ne tenions pas à les repousser de toutes nos forces : nous les repousserons, en mettant sous les yeux de cet estimable journal un exposé rapide de l'origine de la Jeune Turquie, des idées qui guident ce parti et des moyens dont il se sert pour atteindre son but..

2. Hürriyet gazetesinde çıkan yazılar

Hürriyet gazetesini, birbirini tâkibeden iki sayısında bu bahse de yer vermiş görünüyor: Bu yazılardan birincisi mevzûun vâzedilişi, ifâdenin sâdeliği, cümlelerin kısalığı, iknâ gayretinde tutulan yol bakımından Ziyâ Beyin üslûbuna âit husûsiyetlerle karşımıza çıkmaktadır. *Yeni Osmanlıların iclân-ı resmîsi* başlığını taşıyan baş yazı; gazetenin herbiri ikişer sûtündan meydâna gelen üç buçuk sahîfesini işgal etmektedir. Mûteâkip sayıya kalan parça, ilk yazıda delil olarak zikredilen *Istanbul mektûbu*'dur. Makâle ile mektup arasında cümle yapısı bakımından bâzı üslûp iştirâkleri bulunduğu, dikkatten kaçmaması gereken husustur.

İclân-i resmî'de ilk paragraf, havâdisin Avrupa matbûatındaki akislerine tahsis edilmiştir: Fransız ve İngiliz gazeteleri için bu haberin ilk kaynağı, *Agence Havas*'tır; onu da, Avrupa neşir organlarının Beyoğlu'ndaki muhâbirlerine âit mektuplar tâkibetmiştir. Bu mektuplara göre, İstanbul'da Abdülaziz'e sû-i kâsd hazırlıyan gizli bir cemiyet meydâna çıkarılmış; bu yüzden de bir kısım insanlar

tevkif edilmiştir: Bunların reislerinden biri Konduri adlı Rusya tâbiyyetinde bir rum, diğeri ise Altıncı adlı Yûnânistan tâbiyyetinde diğeri bir rumdur. *Bunlardan başka tebe^e a-i Devlet-i ^ealiyyeden otuz kadar adam habsedilmiş ve ba^e zı büyük zevât ile, (Mısırlı Mustafa Fâzıl Paşa îma ediliyor) Yeni Osmanlıların dahî cemiyyetde medhali varmış. Rusya elçisi Konduri'yi hasbe'l-mu^e âhede habsden almak istemiş ise de Âli Paşa dayanup vermemiş olduğu dahi cümle-i tahkikatden imiş.*

Yazının bunu tâkibeden kısmında akli istidlâllerle, şâyianın gazete muhâbirlerine intikalinden dolayı *Bâb-ı âli*'nin ittihâmına, bu mevzûda Türkiye ve Mısır'ın ileri gelen şahsiyetleriyle *Yeni Osmanlılar*'ın dahli bulunmaması gerektiğine geçiliyor:

Herşeyden evvel şu mektûbları yazan zâta sü'âl olunur ki, tevkif olunan eşhâsın henüz istintâkları icrâ olunmaksızın töhmetlerinin hakikati ve şunun bunun işe vech-i iştirâki neden anlaşılmalıdır. Bu işin böyle olması farz olursa bidâyette Zabtiye Müşirliği ile Sadâret'den başkasının ma^e lûmâtı olmaması lâzım gelür. Bu takdirde mektûb mü'ellifinin tahkikatı bu zâtların birinden olacak demek ki bu mektûb Bâb-ı âli'nin ta^e limât-ı mahsûsası ile yazılmışdır. Münderecâtının Yeni Osmanlılar'la ilgili fıkrası bir iftirâ-yı ^euzmâdır. Fakat muharrir, bundan önce ba^e zı e^e âzım hakkındaki iftirâların reddini tercih etmektedir. Bu bahiste de şunları söylüyor:

Rusya ve Yûnân'ın sü'-i sun^e uyla vücûda geldiği re'îslerinin cihet-i intisâbından ma^e lûm olan bir fitneye Osmanlı ve Mısır hânedânlarının nâmını teşrik ederek (acabâ Osmanlı hânedânından şâyiaya adı karıştırılan zât Murâd Efendi midir, yoksa Mısır hânedânı yalnız bırakılmamak için mi bu söz İlân-ı resmi muharriri tarafından irâd olunmuştur?) millet-i muhteremimiz içinde haseb ü neseb ve şerâfet ü necâbetce herkesden ^eâli bulunan zevâtı pusudan atıcı kâtiler hükmünde ve bâ-hûsus Rusya'nın vatanımızı tahrîb yolunda olan arzûsuna âlet olmuş bir Şâhin Giray makamında göstermeğe çalışmak ne hamîyyet ne insâniyettir. İhtirâ edenlerin dili tutulsun.

Bundan sonra *Yeni Osmanlılar* hakkındaki iddiâların cerhine sıra geliyor : Bâb-ı âli, bu siyâsî hey'etin Avrupa'da kazandığı itibârı zedelemek maksadıyla onları henüz mâhiyeti tebellür etmemiş olan bu sü'-i kasd teşebbüsüne karıştırmak istemiştir; fakat İstanbul hükümetinin nasîbi, beklenen te'sirin aksiyile karşılaşmak olmuştur. Zirâ *Yeni Osmanlılar Cemiyeti*, daha kurulduğu günden beri *hakkaniyet* ve doğruluktan ayrılmaksızın istibdât idâresiyle mücâdele etmektedir; üstelik bu mücâdele alenîdir, herkesin gözü önünde cereyân ediyor. Silâhları, ne mâhiyette oldukları okuyanlarca bilinmektedir. *Bâb-ı âli, Yeni Osmanlılar* tarafından açılan bu mücâdelede yenilmiştir. Bu yüzden de adlarını rus ve yûnân sü'-i kasdcilerinin arasına karıştırmak sûretiyle onlardan intikam almak istiyor. Bu husûs, imzâsız makale mâhiyetini taşıyan *İlân-ı resmi*'de şu cümlelerle ifâde edilmektedir :

Bize gelince bu işde her ne kadar us'alık edilmek istenilmiş ise de hesabda yanlışlık olduğundan Avrupa'ca ümid olur.ın te'sirin aksi hâsıl olmuştur. Çünkü Yeni Osmanlılar meydân-ı zuhûra geleliid.n beri bir elinde şemşîr-i hakkaniyyet ve bir elinde siper-i sıdk u istikamet olarak hasmı olan idâre-i istibdâdiyye ile merdâne ve âşikâre muhârebe etdi ve kullandığı tedâbir-i harbiyye ise hâlâ meydânda olan neşriyâtıdır ki cümlesi enzâr-ı  umûmiyyeye konulmuş ve Yeni Osmanlılar ne kıbalda adamlardır ve maksadları nedir ve bu neşriyâtı okuyanların  umûmen ma lumu olmuştur. Bâb-ı âli bu muhârebede mağlûb kaldığının intikamını almak için başka bir silâh-ı mukavemet tedârik edemeyüp ve şimdi Rusya ve Yûnân çapkınlarının eğer aslı varsa şöyle bir niyetde bulunmalarından bi'l-istifâde husûmet etdiği hamiyet-kârân-ı vatanı (kesbetdikleri nüfuz ve itibârı kırmak için) onlarla müşterek göstermeğe çabalaması câ-yi ta accüb değilse de beyhûde emek değil midir.

Yazının Bâb-ı âli'yi ittihâm etmek fırsatını kaçırmayan diğer kısmında da Yeni Osmanlılar'ın Ruslarla Yûnânlılarla müşterek bir harekete geçebilmesinin imkâsızlığı üzerinde durulmaktadır: Evvelâ Avrupa'da mücâdele bayrağını açan bu Türk siyâsî topluluğu; Osmanlı İmparatorluğu'na îrâs ettiği ve etmek tasavvurunda bulunduğu ziyanlardan dolayı, mütemâdiyen Rusya ve Yûnânistan aleyhinde neşriyâtta bulunmuştur. O kadar ki *Muhbir* gazetesinin Çar topraklarında yayılması, İstanbul'da yayılmasından daha korkulu sayılmış (9), Rus hükûmeti, bu neşir organının memleketlerine girmesini önlemek işinde Bâb-ı âli'nin Türkiye için gösterdiği teyakkuzdan daha fazla itinâ sarfetmiştir. Hattâ daha önce Bâb-ı âli, Yeni Osmanlılar aleyhinde harekete geçirmek için Rusya Sefâretini en müsâit bir diplomatik teşekkül görmüş, onlar hakkında bu Sefâret'e dert yanmıştır.

Yûnânlıların Yeni Osmanlılar'ın kaleminden çektiği sıkıntı daha büyüktür: Girit mes'elesinde Türklerin haklarını Avrupa'ya duyuran Yeni Osmanlılar'dır. Ancak bu Osmanlı siyâsî zümresinin faâliyeti sâyesinde, Yûnânlılara sâhip çıkan Fransız gazeteleri, ağız değiştirmişlerdir. İngilizler, Girit Rumları'na îânedelunacaklardı; Yeni Osmanlılar'ın neşriyâtı bunu da önlemiştir.

Bu mes'elede Rumların, Rusların eli olduğu meydânda. Üstelik Rumlar; İstanbul'un ortasında, zabtiyenin gözleri önünde kurdukları siyâsî teşekküllerle Girit İhtilâli'ni her gün biraz daha alevlendirmektedirler. Rusların, Bulgaristan'da Sırbistanda fesatlar çıkarmak için çeşitli yollara baş vurduğu apaçktır. Bunlar dururken Bâb-ı âli'nin Yeni Osmanlılar'a suç isnâdı için gayretler sarfetmesi abestir.

İ lân-ı resmî muharriririne göre, Bâb-ı âli bu tutumuyla iki yönlü istifâde sağlamak arzûsundadır: Bir taraftan Yeni Osmanlılar'ı Rusya ve Yûnân politikalarına karıştıarak onların Avrupa'da ve Türkiye'de kazanmış oldukları itibârı zedelemek, diğer yandan Pâdişâh'ı korkutup onun muhâfızı görünmek

sûretiyle Osmanlı Devleti içindeki yerini kuvvetlendirmek istemiştir. Hakikatte Zât-ı şâhâne'nin menfaatine çalışanlar, tarafsızlıktan ayrılmayan *Yeni Osmanlılar*'dır.

Onların böyle bir fiile katılmaları şöyle dursun, Konduri ve Altıncı adını taşıyan şahıslarla muârefeleri dahi yoktur.

Birkaç paragrafta icmâlini vermeğe çalıştığımız bu kısmın metni şöyledir:

Bâb-ı âli bu ustalıkla Avrupa'yı ve ahâli-i şarkıyyeyi aldatır mı zanneder. Yoksa halkı °ale'l-°umûm birer sabî-i gabî hükmüne koyarak ne derse heman inanurlar zu°munda mı bulunur. Eğer bu cîtikadda ise sahihan kendi aldanur. Yeni Osmanlılar (Hükûmet canı istediği zaman bir adamı bilâ-muhâkeme nefy ü habs etmek ve keyfi olursa bir zâta eklemek verüp olmazsa açlığınan öldürmek ve beytü'l-mâli babasından kalma akarı gibi şuna buna dilediği vechile yağma ettirmek ve her umûrda lâ-yüs'el °ammâ yef°al sûretiyle hareket eylemek) gibi kavâ'id-i istibdâ-diyyeye kalkarak onun yerine herkesi cân ve mâl °ırzından emîn edecek bir şerî°at-ı kavîme müteber olmak ve bu emre medâr ü kâfil olan usûl-i meşveret mer°i tutulmak taleb ve iddî°asıyla meydâna çıktılar. İcrâ me°murlarının tebdîliyle kâ°ide-nin tebeddülü iktizâ eder mi ki tağyîr-i usûl maksadında olanlar tağyîr-i şahs ile uğraşsun ve vazîfe-i vatan vazîfe-i insâniyyet deyüp de bu bâbda kimi ikbâlîni deperek kimi zulmün pençe-i mücâzâtına düşerek hâsılı herbiri elinden geldiği kadar bir fedâkârlık icrâ ederek mukavemet meydânına çıkan bir hamîyyet fırkası niçün dâmen-i nâmûsunu hûn-i nâ-hâk gibi kıyâmete kadar mücib-i lâ°net olacak bir leke-i şeni°ile alûde etmeğe teşebbüs eylesün. Bu ustalık arasında edilen yanlış hesâbların biri de Yeni Osmanlıları Rumlar ile Rusya entirikasına teşrik dâ°iyyesidir ki bu da kurda koyunu teşrik-i töhmet etmeğe çalışmak kadar tuhafdır. Yeni Osmanlılar zuhûrlarından beru neşrettikleri °ilânatda Rusya ve Yûnân°ın fesâdât-ı dâhiliyyesinden feryâd edüp durdular. Muhbir°in Petersbourg'da neşri İstanbul'dan daha şedîd sûretde men°olundu. Bâb-ı âli Rusya Sefâretini °aleyhimize kullanmak için herkesden daha müsâ'id bulunduğundan bizden şikâyatını en ziyâde ana °arz ederdi. Yûnân°a ise Yeni Osmanlılar°ın etdiğini şimdiye kadar kimse etmemişdir denilebilür. Tahdîs-i ni°met kabilinden olarak beyân ederiz ki şu Girid işinde milletimizin hakkını ve Rumlar°ın butlân-ı müdde°âsını Avrupa'ya

(9) Bu hususta, sözü geçen gazetede *Tuhaf havâdis* başlığı altında şöyle bir kayıt vardır: (Muhbir) gazetemizi Rusya memleketinde intişardan men°ediyor ise de ancak gazetecileri bî-taraf °adederek göndermekde idik. Resmî (Petersbourg) curnali beşinci ve sekizinci numaralarını Fransızca tercemeleriyle berâber tâ Londra'ya kadar i°ade eyledi. Ve gazete bağları üzerine şiddetli kelimeler yazdı. İşte böyle şey gazetecilere yakışmaz. Vâki°a Muhbir'de Rusya entirikası °aleyhinde sözler yazıyoruz. Ancak o bahisler hakikat-ı hâldir i°tikadiyla yazılmaktadır. Eğer içinde mukarin-i sıhhat olmyan bahis varsa beyân olunmalı ..... Muhbir, *Sene: 1, nüsha: 14, 2 Şa°bân-- 28 Novembre 1867.*

i'ân eden Yeni Osmanlılar'dır. Fransa'da birçok gazeteler Yûnân'a sahâbet edüp dururken beyân-ı hakîkate lisânlarını tebdil etdiren Yeni Osmanlılar'dır. İngilizlerin Girid için vermek istediği i'âneyi insâniyet-perverâne bir takım neşriyât ile men'etdiren Yeni Osmanlılar'ı sevenlerdir. Yoksa Bâb-ı âli mu'tadı olan ta'allüm-i hâ'ifâneyi bırakup da bu bâbda isbât-ı hakk için bin dürlü söz söylemiş olsaydı yalancılıkta hâsıl ettiği şöhret-i şâyî'a cihetiyle yine kimseyi iknâ edemezdi. İşte hâl böyle iken Yeni Osmanlılar'ın bugün onlarla (değil şi'âr-i istikâmet ve insâniyetle mevsûf olanlar âdetâ sâdece 'aklı olan bir insânın tenezzül etmiyeceği) şöyle bir fi'l-i mezmûmda itti-hâd etmelerini kangı 'akl-ı selîm kabûl edebilir. Bir de dünyânın ne tarafında bir hâdise zuhûr ederse Yeni Osmanlılar'ın iştirâk ve medhâli olmak neden lâzım gelür. Husûsîyle şu vak'ada Rumların eli ve Rusya'nın medhâli görünüp dururken ve Rumların İstanbul'da ve zabtiyenin gözü önünde teşkil etdikleri cem'iyetler ve Girid ihtilâlini iş'âle sarfetdikleri himmetler ile Rusya'nın Bulgaristan ve Sırbistan'da enva'ı vesâ'itle ika'a çalıştığı mefsetetler meydânda iken bu işe başka müşârik aramağa ne münâsebet bulunur. Lâkin Bâb-ı âli'nin Yeni Osmanlılar hakkında bunun gibi vesâ'ile teşebbüsü yeni bir şey değildir. Geçen sene dahi İstanbul'da zulmen tutub zindânlara doldurduğu bî-çârelerin böyle bir sû'-i kasd sadedinde bulunduğunu evvel emirde i'ân etmiş ve sonra yulânı zâhir olmuş idi. Kezâlik Zât-ı şâhâne Paris'e 'azîmetinde orada bulunan Yeni Osmanlılar'ın böyle bir sû'-i niyyetde bulunmaları ihtimâlini Fransa Devleti'ne resmen beyân etmiş ise de me'mûl ettiği te'siri görememiş idi.

Bu ne garib tedbirdir ki Girid'de ehl-i İslâm üzerlerine gelen hıristiyânı ta'ki-bedince mes'eleye şâh u berg verilir. Mukabelenin adı katl ü garet konulur. Andan sonra vuku'u Yeni Osmanlılar'ın tahrikine isnâd olunur. Demek oldu ki memleketimize gökden bir taş düşse sapamı yine Yeni Osmanlılar'ın elindedir denilecek.

Bizim anlayışımıza göre Bâb-ı âli bu şîve ile iki yüzden istifâde etmek ister Anun birisi Avrupa'nun ve ahâlî-i Şarkıyye'nin nazarında Yeni Osmanlılar'ı Rusya ve Rum politikalarıyla karışdırup her işe teşrik edüp bihakkın kazandıkları mevki' ve i'tibârdan sâkıt etmek ve diğeri Zât-ı şâhane'yi korkudup ve kendisini gûyâ Pâdişâh'ın muhâfızı gösterüp celb-i emniyyetle mesnedde dâ'im cılmaktır. Pâdişâh'ı asıl muhâfaza eden ise Yeni Osmanlılar gibi menfâ'at-i sahihasına hîdmet etmeğe çalışanlar olduğunu anlamıyacak kadar dirâyetsizlik kimden me'mûl olur.

Şu ifâdâtımız gereği gibi ma'lûm oldukdan sonra âleme i'ân ederiz ki Yeni Osmanlılar'ın ne Rusya ve Yûnân ile bir fi'ilde iştirâki ve ne de Konduri ve Altuncu nâmında hiçbir şahıs ile mu'ârifesi vardır. Bin kerre denildiği gibi Yeni Osmanlılar zât ve şahsa dâir hiçbir kimseye gayz ü'adâvet etmezler. Hattâ şu vükelâ-yı hâzıra bugün idârenin tebeddülüyle istenilen sûret-i nâciyyenin icrâsına muvâfakat ederlerse anlara birinci mu'âvin-i hayır-hâh Yeni Osmanlılar olurlar. Gördükleri zulümlerin hakaretlerin gönüllerinde zerre kadar te'siri bile kalmaz. Hîdmet etdik-

leri maksadı mu'âvenet-i ümmet ve galebe-i efkâr sâyesinde hâsıl etmek isterler. Böyle bir vazife-i mukaddeseyi velev bir yılının olsun kaniyla âlûde etmeğe râzî değillerdir. Nâmûs-ı insâniyeti medâr-ı mefharet bildiklerinden katil ve hiyânet denâ'etlerinin tasavvuruna bile tenezzül etmezler.

İşte ihvân-ı vatana beyân-ı hakikat için bu i'ân-ı mürüvent-mendâneyi neşr eyledik. Eğer Bâb-ı âlî mevkûfların ba'zısına Yeni Osmanlı nâmını verirse hakkında rivâyet ettiği töhmetden berâ'et-i zimmeti zımnen i'ân etmiş olur Zirâ Yeni Osmanlılık usûl-i meşveret talebinde bulunmağdan ibâretdir. Usûl-i meşveretden murâd 'adeletdir. 'Adâlet ise ahâddan birine Pâdişâh'ın ednâ zulmetmesini bile men'eder. Nerede kaldı ki ahâdden bir ferdin nefsi-i Pâdişâh'ıye kasedecek kadar bir mel'aneti irtikâbetmesine cevâz gösterebilir Binâen 'aleyh böyle bir fîilde bulunan habisin 'adâletle hiç münâsebeti olamaz. Münâsebeti olamayanlar ise ka'idece usûl-i meşveret tarafdârı değildir. İfâdâtımızdan anlaşılıyor ki bir adamda zikr olunan sû'-i niyyetle Osmanlılık 'ünvânını birleştirmeye çalışmak cem'-i ezdâd istemek kabilindendir. Ammâ garâz mücerred fırkamızın şânını ihlâl ise Yeni Osmanlılar meydân-ı iddi'âya dikkikleri râyet-i hakkaniyet ifk ü iftirâ nefesleriyle yıkılmaz. Çünkü muhâfazasına efkâr-ı 'umûmiyye gibi bir dest-i âhenin mü'ekkel olmuştur. Ne zaman görüldü ki bu kabilden olan yalanlara işidenlerden binde biri inansun ve inananlar iki üç gün sonra hakikat-i hâli anlıyarak peşimân olmasun(10).

Yeni Osmanlılar'ın Londra'da çıkardığı bu neşir organı; bundan sonraki sayısında aynı mes'ele üzerinde İstanbul'dan aldığı bir mektûbu takdîm ediyor. Bahis mevzû mektûp; gazetede iki sûtûndan fazla bir yer işgal etmektedir. Türkiye pâyitahtındaki muhâbir kim ise, bu hafta hayli ehemmiyetli havâdisler vereceğim diye söze başlıyor; anlıyoruz ki "ehemmiyetli" olduğu bildirilen bu haberler; Konduri ve Altıncı maddesini pek gizli tutulmasıyla ilgiliymiş. İ'ân-ı resmî ile bu satırlar arasında yazılış, üslûbundaki sâdelik bakımından bir yakınlık bulunduğunu bildirmiştik. Fakat, ikinci şahsa âit ismin makalede Altıncu, burada Altıncı şeklinde bir imlâ husûsiyeti göstermiş olduğunu işâret edelim (11). Müteâkip cümle, muhâkemenin cereyân tarzı üzerindeki bir itirâzı aksettirmektedir: Muhâkemâtın 'alenen icrâsı Düstûr'da mûnderic olan ve nizâmât-ı esâsiyyemizin esâsı sayılan Gülhâne Hattı'nda musarrah iken mevkûflar Zabtiye müşiri Hüsnî Paşa'nın konağında istintâk olunmaktadırlar.

İstintâk; Zabtiye Müşirliğinde cereyân ettiğine göre, iş, muhâkemeye te-kaddüm eden hazırlık tahkîkatı safhasındadır; aleni olmaması tabiidir. Havâdisin gerisini gazeteden tâkibedelim: Fikirleri nedir Henüz ma'lum değil Lâkin daha tutuldukları vakit Zât-ı şâhâne'ye kasedecekleri şâyî' olmuşdu Bu belki sahîh olabilir Çünkü Rusya'nın bir büyük emeli de kendisine vesîle-i müdâhale olmak için İstan-

(10) Hürriyet, nr. 16, 25 Cumâdielâhire 1285 - 12 Octobre 1867

(11) Muhâbir, bu kelimeyi imlâ ittirâdına riâyet etmeden yazıyor.

bu' da bulunan milel-i muhtelifeye birbirine karşı silâh çekdirmektir. Milletleri birbirine düşürmek ise yalnız Rumlara müraca'atla hâsıl olabilir Çünkü İstanbul'da mevcûd olan akvâmın en ateşli ve en mecnûnu onlardır Hattâ bilür misiniz daha siz İstanbul'da iken birkaç Rum suhte kıyâfetine girdi Fenar'a gitdi İslâm'ı muhâceme hâlinde göstermek ve bir gürlütü çıkarmak için Rumlar'ı döğmeğe başladı Sonradan her nasılsa hakikat-i hâl meydâna çıkdı Hâlbuki re's-i idârede olan zâtı itlâf ederek ve bir takım Rum haydûdunu ebnâ-yı vatan hey'etine koyarak memleketi karışdırmak imkân hâricinde değildir Binâ'en 'aleyh ben Rusya'dan bu tedbiri mülhâza ederim Biri Moskof biri Yûnân tebe'asidan iki Rûm'un iş başında bulunması dahî mülhâzama pek kuvvet veriyor.

Görülüyor ki, havâdis vâdini taşıyan bu yazıda, muhâkeme; havâdisten daha fazla yer tutmaktadır. Devâm edelim:

Eğer hakikat-i hâl böyle çıkarsa Hüsnî Paşa pek mahzûn olacak Çünkü vükelâ böyle bir hâdiseyi başka maksadlarda kullanmak ve Paşa ise her ne sûretle olursa olsun onlara hıdmet etmek ister (bu satırlar; Yeni Osmanlılar'ın İ'lân-ı resmî'sini te'yîd etmek için yazılmış görünüyor.) Yoksa eğer murâd Rusya'nın Yûnân'ın (Rusya'yı devlet, Yûnân'ı kavim ismi yazmakla da bu satırlar İ'lân-ı resmî'ye ye benzer görünüyorlar.) tahrîb-i devlet için teşkil ettiği cem'iyetleri aramak lâzım geleydi Allah bilür bu kaçınıcı olurdu Hele kaviyyen bilirüm ki vükelâ bu vâsıta ile umduğu şeye nâ'il olamıyacak ve Hüsnî Paşa me'mûl ettiği gibi âferinler alamıyacak Konduri ecnebi, Altuncu kezâlik Zannetmem ki anlara birşey yapabilsünler Lâkin Müşir Paşa'yı mahcûbetmemek için sâ'ir arkadaşlarının Rodos'a falana seyâhati ağleb-i ihtimâldir Eğer Osmanlı tebe'asidan iseler bu da garib bir şey ki hâlen mevkûfların Altuncu ve Konduri'den başkası ne mezhebdedir ne tebe'adandır nedir ne değildir bilmiyorum Yalnız ben değil kimsenin bildiği yok (İ'lân-ı resmî de bâzı Avrupa gazetelerinin İstanbul muhâbirlerine verilen cevâbı te'yîd ediyor.) "Mecmûa-i ma'ârif" der ki bunların bir istintâkında hünkâr yâverlerinden biri bulunmuş Vükelâ'nın imâ ettiği emellerine bu da bir delil olabilir(12).

Hürriyet gazetesi, bu ardı ardına çıkan yazılardan sonra da hâdisenin peşini bırakmış değildir. Meselâ Avrupa matbûâtında bu mevzû etrâfında birbirine zıt havâdisin yer alması, Yeni Osmanlılar'ın neşir organına bir başmakale zemini hazırlamıştır.

Sözü geçen yazıda önce Yeni Osmanlılar'dan başlanılıp devletin en ileri gelen ricâlinin dahi işe karışmak istediği anlatılıyor. Mâhûd mevkûflara dâ'ir Avrupa gazetelerinde yine birbirine muhâlif birçok tafsilât görüldü denildikten sonra, bunlarla ilgili örneklere geçiliyor:

Meselâ kimisi bunu Sadr-ı a'zam'a intisâbı olan bir Lehlü tertibetmiş ve sonra gelmiş Sadr-ı a'zam'a haber vermiş o da Yeni Osmanlılar 'aleyhinde kullanmağa bir silâh

(12) Hürriyet, nr. 17, 3 Receb 1285—19 Octobre 1868.

ittihâz eylemiş der kimi Yeni Osmanlılara kanâ'at olunmayup Nâmık Paşa'nın Mâliye Nâzırı'nın ve hattâ Fu'ad Paşa'nın bile fitnede iştirâkleri olduğuna dâ'ir Âlî Paşa'nın dâ'iresinden şâyi'alar neşrolduğunu söyler Ba'zılar mevkûfların bu hareketini Sarây-ı hümâyûn'da olan matlûblarını alamayışlarına hamleder.

Görülüyor ki, *Hürriyet* gazetesi, Sadr-ı â'zam'ı suçlamağa veyâ zann altında bırakmağa imkân verebilecek olan her havâdisi okuyucularına sunmak gayretindedir.

Bâb-ı âlî'nin bir teşebbüsü, *Agence Havas* gibi haber merkezleri karşısında Yeni Osmanlılar'a kendilerini müdâfaa fırsâtını vermiştir:

"Ajans Hava" takımı ve ibtidâ şâyi'ayı neşreden İstanbul muhâbirleri gibi kâlemleri birer lisân-ı resmî hükmüne geçmiş olanlar ba'zı zevât-ı izâm ile beraber Yeni Osmanlılar'ı lekelemek istemişlerdi Şimdi Bâb-ı 'âlî cerhediyor Şöyle ki gazeteler Viyana'dan havâdis-i âtiyeyi almışlardır denildikten sonra bu havâdisin, İstanbul muhâbirlerinden geçen hafta aldıkları habere uygun olduğu da belirtiliyor.

Avusturya'dan gelen haberle ilgili satırlar şöyledir:

Viyana'da bulunan Devlet-i 'aliyye maslahat-güzârı tarafından evvelki gün Avusturya Hâriciye Nâzırı'na İstanbul'da tutulan ve ba'zı zevâta isnâd olunan fesâda müte'allik bir mühim beyân-nâme verildi Bu beyân-nâmede Bâb-ı 'âlî der ki o büyük zâtların isimleri behâne sûretiyle öne atılmış ve fakat elçisi ma'rifetiyle Rusya devleti tertib etdirmişdir Avusturya memleketini ateşle ihâta ederek neticede Rusya ordularının istilâsına düşürmek için İstanbul'un bu fesâdı Memleketeyn Sırb Bosna ve Hersek kıt'alarında zuhûr-ı isyânın işâreti olacaktı.

Bu satırların devâmı, kendilerine su'i kasd isnâd olunan bâzı şahısların istintâkından elde olunan, (daha doğrusu) elde olduğu bildirilen bâzı bilgileri de öğrenmemize imkân hazırlıyor; tâkibedelim:

Bu maddeyi Konduri'den başka mevkûfların cümlesi tasdik eylemiş merkûmun Rusya Sefâreti'ne verilip verilmemesi hakkında Avusturya Hâriciye Nâzırı'nın re'yi sorulduğundan müşârünileyh herîfin tevkîfi Rusya ile nizât da'vet edebileceğinden i'tâsı daha münâsib olur cevâbını vermiştir.

Bundan sonra gazete Türkiye ile Rusya ve Avusturya arasındaki ahidlerin şekli, işin hukuk bakımından arzettiği husûsiyeti bahis mevzûu ederek mes'ele üzerindeki mütâleasını bildiriyor; fikirlerini muâmelenin kanûna uygun olması lüzûmu üzerine kuruyor: Bir maddeye ki kanûn bihakkın müdâhale eder anda politikanın hiç hükmü kalmaz Rusya'nun hukuk-i ahdiyyesi teba'asından olan cânîleri elimizden almak değil yalnız muhâkemesinde bir tercemân bulundurmakdır Fakat ahden Avusturyanın cânîlerini kendi sefâretine vermek lâzım geldiğin-

den ihtimâl ki Avusturya Hâriciye Nâzırı cüz'iyât nev'inden olan bu tebâyünden gaflet etmiş ve Rusya Sefâreti'nin talebini kendilerine kıyâs ile hukuk-ı 'ahdiyyeden 'adederek o yolda cevâb vermiş Yoksa hakikatde işin eslem tariki matlûb ise Konduri bir mahkemede 'alenen muhâkeme olunur Anda herkes gibi Rusya tercemânı ve isterse Sefir ceneral İgnatief cenâbları dahî bulunur Herifin cinâyeti tebeyyün ederse cezâ-yı kanûnisi icrâ edilir (13)

Aynı yazının altında *Liberté* gazetesinin, İstanbul'daki cânîlerin bağı bulundukları devletin elçisine teslim edilmiş oldukları haberi ile bu haber etrâfında *Hürriyet*'in mülâhazası yer alıyor. Bu vesîle ile de daha önceki yıllara âit kötü örnekler hatırlatılıyor. Hâdisse, devlet için haysiyet kırıcı sayılıyor. Mes'eleye de, mevkıfların alenî muhâkemeleri yapılmadığı takdirde *Yeni Osmanlılar*'ı lekelemek için ittihâz olunmuş bir tezvîr nazariyle bakılıyor. Mülâhazayı gazeteden tâkîbedelim:

Eğer sahîh ise ne 'acâyib şey Konduri Mosku Altıncı Yûnânlı idi Demek oluyor ki Yûnân devleti Pâdişâh'ı öldürmek için istediği kadar adam ta'yin edecek Hâriciye Nezâreti ise bunları tutub da ve Sefâret tarafından kendilerine teslimi istenildiği vakit mes'elenin ehemmiyetine bakmaksızın hemen teslim eyliyecek Bir vakit Yûnânistan'dan bir adam geldi Tırhala'yı Selânik'i ifsâda çalışdı Sonra tutuldu Devlet salıverdi İki mîralay kalkdı Girid'de re'is-i ihtilâl oldu İhdâs etdikleri fesâdı basdırmağa milyonlarca paralar sarfetdik Anlar da gitdi şimdi Yûnânistan'da yine mîralaydırlar Devlet-i 'aliyye Yûnân bizimle muhârib midir değil midir hâlâ so-

ramıyor.

Biz derdik ki böyle şeyler hazmolunabiliyor Lâkin hiç me'mûl etmezdik ki Pâdişâh'a sû-i kasd etdi denilenler de hakkın 'ahdin hilâfında olarak kendi sefâretlerine teslim olunabilsün Bâb-ı âlî'nin sâye-i dirâyetinde Pâdişâh'ı öldürtmek ki devleti bitürmekle berâberdir pek kolaylaşdı

Lâ havle ve lâ kuvvete illâ bi'llâh

Bu gidişle hâlimiz neye müncer olacak Biz böyle şeyler istemeyiz Pâdişâh'ımıza kasdeden var ise 'alenen ve kanûnen icrâ-yı cezâsını 'umûm nâmına talebederiz Devlet'in bir 'âdil mahkemesi muhâkemelerini resmen istesün İstintâkları neşrolunsun ve illâ her vakit iddî 'â ederiz ki bu da Yeni Osmanlıları lekelemek için ittihâz olunmuş bir tezvîrdir (14)

Hürriyet gazetesi'nde çok ileride zuhûr edecek olan Sarıyerli Hoca Sâdık Efendi mes'elesiyle ilgili yazıda dahi bu bahse temâs olunur. Ulemânın tevkîfine dâir -gûya bir hafiye tarafından yazılmış bulunan - *İstanbul'dan Mektûb* başlıklı yazıda araştırma sâhamıza giren bahse şu satırlarla yer verilmiştir:

(13) *Hürriyet*, nr. 18, 26 Octôbre 1868

(14) *Ayn. gaz.*

.....beri tarafdan Altuncu ve Konduri işleri bitüp sadra şifâ verir bir netice alınmadığından Hüsnî Paşa müte ahhid olduğu hizmetde boş durmadığını göstermek için Sâdık Efendi'ye salmağı münâsib düşündü (15).

Görülüyor ki, Zabtiye Müşri, Hürriyet tarafından bu nevi hâdiseleri bekler bir şahıs hüviyetiyle tanıtılmaktadır.

2. Mehmed Bey'in İnkilâb gazetesinde çıkan bir yazısı :

Cenevre'de çıkan *İnkilâb* gazetesinin birinci, ikinci ve beşinci sayılarında Sağır Ahmed Bey-zâde Mehmed Bey'in *Keşf-i zamîr* başlıklı bir yazısı intişâr etmiştir. Genç ihtilâlcî, bu yazı serisinde *Yeni Osmanlılar Cemiyeti*'ne girişini, bu teşkilât içindeki teşebbüsünü, cemiyetten ayrılışını anlatmaktadır. Mustafa Fâzıl Paşa'nın Sakakini eliyle kendilerine gönderdiği mektup, kendisinin yazdığı cevâp, nihâyet *Yeni Osmanlılar* topluluğunu yalnız bırakan Mustafa Paşa'ya yolladığı diğer bir mektup da, bu yazı bünyesinde yer almıştır. Ali Süâvî Efendi, *Mehmed Bey isbât-ı hamîyyet etdi* başlıklı küçük yazısında bu mektûba da bir cümle tahsîs etmiştir.(16).

Keşf-i zamîr adını taşıyan müteselsil yazının başlangıç kısmı, sözü edilen sû'î-i kâd teşebbüsüne dâir bir itirâf mâhiyeti taşıyor. Mehmet Bey, bu münâsebetle şunları yazmaktadır:

Keşf-i zamîr

Te'sfisine en ziyâde çalışdığım "Üss-i medeniyet" nâm i'âde-i hukuk cem-iyyeti açılacağı muhakkak olan 'adâlet mahkemesinde cezâsı görülmek üzere ismi bi'l-cümle hamîyyetkârânın mazbûtı olan edebsizin hyânetiyle perîşân olması üzerine ileruda millete hîdmete yine bir fırsât bulurum emeliyle ihtiyâr-ı diyâr-ı gurbet ederek Paris'e gelmişdim.

(15) *Ayn. gaz.*, nr 17, 3 Receb 1285 - 19 Octobre 1867. İsmet adlı bir zât tarafından çıkartılan *Mecmû'a-ı ma'ârif*'in elde mevcûd olan birkaç sayısında bu havâdise rastlamadık. Fakat aynı havâdis, başka bir yerde de kaydedilmiştir.

(16) Bir haber mâhiyeti arzeden *Mehmed Bey isbât-ı hamîyyet etdi* başlıklı ve Fâzıl Paşa'dan para alanlara âit liste vesîlesiyle kaleme alınmış olan yazının metni şöyledir:

Fakat ismini kaydettiğimiz Necîb Paşa torunu Mehmed Bey Paşa efkârı kadîmesinden döndüğü için 1000 frank ma'âş bu kerre terketdi. Ve Mehmed Bey bundan bir sene akdem Fâzıl Paşa'ya yazmış olduğu bir kî'â mektûbu şimdi tab' ile isbât etdi ki zâten bu ma'âş kabul edişi ve Paşa'nın riyâsetini tasdik eyleyişi Paşa'yı fikr-i ihtilâfda sâbit zannıyla refâkate mebnî idi Mâdâmki şimdi Paşa İdare-i hâzıra ile uyuşdu ve rûfekâsına dahî sükûnet ve uyuşmak teklîf eyledi artık ayrılmak lâzım geldi. Mehmed Bey bu kerre müşârîni-leyhe yazmış olduğu mektûbunda buruları izâh eder. Bir sûreti elimize geçtiği hâlde tab' ederiz. °Ulûm gazetesi, cild-i sâni, °aded: 14, Ss. 842-843).

Paris'e vusûlümde Yeni Osmanlılar nâmiyle bir cem'iyet teşekkül etdi Ben de içinde idim Çünkü hayırlı bir maksada çalıştığı gerek re'îsinin ve gerek Ağâh Efendi ile Rif'at Bey'den başka sâ'ir a'zâsının hamiyetkârlık ve fedâkârlıkları müs-bet idi

Dühûlümünden birkaç ay sonra a'zâsından Süâvi Efendi'nin idâresi altında Muh-bir nâmiyle bir gazete çıktı Bir sene devâm eyledi Böyle az bir müddette mezkûr gazetenin pek çok fâ'ideli te'siri oldu "Efendi-i mûmâileyhin bu hizmetine hamiyetli olanlar 'arz-ı şükrâniyyet ederler"

Ben milletin hukuk ve hürriyetini i'âde etdirmeğe bizim mel'ûn Sultân'ın mah-mahvından başka çâre tasavvur edemediğinden ve fûrû'atdan bildiğim neşriyyât husûsu da 'âciz kalemimin i'ânesine o zamanlar ihtiyâc görmediğinden yazıyla uğraş-mayup fi'len bir inkılâb yapmak üzere "ki öteden beri olduğu gibi hâlen de istikbâ-len dahî maksûdumdur" İstanbul'a girüp ma'lûm olan teşebbüsü etdim.

Yazık ki re'îs-i cem'iyetin tam icrâ zamânında dönekliği ve Ağâh Efendinin ihbâr-i sırretmesi o zamanki teşebbüsü muvaffakiyetsiz bıraktı. Zarârı yok Bek-lemek ga'ibetmek değildir.

*Mehmed
"Bakiyyesi sonra" (17).*

(17) *İnkılâb*, nr. 1, Muharrem sene 1287-28 Aviril 1870. Gazete dört sahîfedir; litoğrafla basılmıştır. Son sahifede idâre - hânesi için *Campagne Michel, à Genthod-Belvue près Genève (Suisse)* kaydı vardır. (Burası eski Cenevre'nin karşısına düşmektedir; Gölün, tren istasyonu tarafındaki yakasındadır; bugün yeni binâlarla kaplıdır. Cenevre arşivindeki araştırmalarım sırasında Hüseyin Vasfî Paşa'nın *Belvue à la Campagne*'da oturduğunu tesbit etmiştim. Ziyâ Paşa'nın mektuplarında da Belvue adresini verdiği görülür.) Gerek Türkiye, gerek Batı araştırmacıları arasında ilk def'a tarafımızdan tedkik edilen bu gazetenin bir de fransızca bülteni çıkıyordu. Cenevre'deki eski kütüphanede bu bültenin birinci sayısı mevcut. Aynı bülten, Türkiye'de Dış İşleri Bakanlığı Hazîne-i evrâkı'nda da bulunmaktadır. Gazeteyi çıkartanlar, Hüseyin Vasfî Paşa ve Mehmed Bey'dir. İçinde Râtib, Emir Ayyâr imzâsıyla da yazılara rastlanır. Hicri tarihlerin milâda tahvilindeki bir günlük hatâyâ dahi tahammül edemiyen değerli müdekkik Prof. Dr. Ömer Fâruk Akün, bu gazeteden *1871 yılı Nisân'ı* sonunda neşredildi diye bahsederken bir yıllık hatâyâ düşmüştür. (*Nâmık Kemal'in Mektupları*, İstanbul, 1972, s. 275). Esâsen kitabının muhtelif yerlerinde bu karârını nakzedecek kayıtlar vardır.

Ali Süâvi tarafından Nâmık Kemâl'in kaleminden çıktığı bildirilen (*Muvakkaten 'Ulûm gazetesi müşterilerine*, nr. 8, 21 Ramazan 1287, s. 121) *Hürriyet Gazetesine cevâb* başlıklı yazı, bu gazetenin 3 ve 4 üncü sayılarında çıkmıştır; "Mehmed" imzâsını taşımaktadır.

Yazının *bakiyesi* inceleme sâhamızın dışında kalan bahislerle alâkalı bulunduğundan, onlardan bahsetmeği lüzumsuz sayıyoruz. Fakat yukarıya iktibâs ettiğimiz satırlarda dikkate değer noktalar vardır:

1. Mehmed Bey, Türkiye’de hukûkun iâdesini Abdülazîz’in mahvına bağlı görmektedir,

2. *Yeni Osmanlılar Cemiyeti* içinde kalemiyle değil, icrâatıyla (bugünkü tabirle eylemle) vazîfe görmek istemektedir,

3. Pâdişâh’ın mahvı maksadıyla Paris’ten İstanbul’a gidip faaliyete girişmiştir.

4. Bu teşebbüs için kendisiyle önceden anlaşmış olması lâzım gelen Mustafa Fâzıl Paşa; niyyet, icrâ mevkiine konacağı sırada *dönellik* göstermiştir.

5. Aralarındaki sır, Agâh Efendi tarafından ihbâr edilmiştir. Böylece teşebbüs kuvveden fiile geçiilememiştir.

6. Fakat Abdülazîz’in mahvı, Mehmed Bey’in *istikbâlden dahî maksûdu* dur.

Başka bir makalemizde fikir âleminin ittılâna sunacağımız, Abdülazîz Hân’a karşı tertiplenmiş diğer bir sû-i kâd teşebbüsü bahsi vardır. O havâdis 1869 yılına âittir. Acaba Sağır Ahmed Bey-zâde Mehmed Bey’in itirâfı, bu teşebbüslerden hangisine âittir? *Keşf-i zamîr*’in daha sonra çıkan kısmında, bizi bu husûsta aydınlatacak ip ucları vardır. Necib Paşa hafidi: *Bunun üzerine Paris’e ‘avdet etmeğe mecbûr oldum. Birkaç ay sonra Hürriyet nâmiyle yeni bir gazete çıkarmaya cem’iyyetce karâr verildi. Bu karârı re’is’-i cem’iyyete bildirdik. Kabûl etdi. Gazete çıkdı diyor.* Bu ifâde, Mehmed Bey’in bahsettiği teşebbüsün 1869 dan önceki devreye âit olduğunu gösterir. Fakat Konduri-Altıncı’ya isnâd edilen teşebbüsle arasında bağ kurmağı da güçleştirir. Zira, *Hürriyet* gazetesi, 29 Haziran 1868 Pazartesi günü çıkmaya başlamıştır Halbuki, -biraz sonra bildireceğiz- Konduri ve Altıncı, perşembeyi cumâyâ bağliyan gece evlerinden alınıp 25 Eylül 1868 cumâ sabâhı da Zabtiye Müşirliğı’ne getirilmişlerdir: *Hürriyet*, bu vak’adan takriben üç ay önce intişâra başladığına göre, Mehmed Bey’in itiraflarının, Konduri-Altıncı isimleri etrâfındaki şâyiadan ayrı bir teşebbüse âit olması gerekir. Mehmed Bey’in Türkiye’ye girmesi, yakalanmadan Paris’e dönmesi güçtür: Birkaç ay önce İstanbul’da gıyâbında mahkûmiyet karârı verilmiştir. Osmanlı pâyitahtında ismini ne sûretle gizleyip de Pâdişâh’a karşı su’-i kâd teşebbüsüne girişebiliyor? *Keşf-i zamîr* başlıklı yazıda teşebbüsünden *ma’lûm olan* diye bahsediyor; bu söz, işin başkaları tarafından da bilindiğini, öğrenme maksadıyla kaleme alınmış *fictif* bir hâdise olmadığını düşündürür. Üstelik Necib Paşa’nın torunu, Agâh Efendi’yi *ihbâr-ı sîrr*’la ithâm etmektedir. Demek ki, Agâh Efendi de sırra vâkıftır. Bu zât nasıl bir ihbarda bulundu? Bilemiyoruz. O sırada Çapan-Zâde’nin (Agâh Efendi) Avrupa’dan ayrıldığına dâir bir işâret

bulunmadığına göre, İstanbul Zabtiye Müşirliği'ne -isim tasrih etmeksizin Zât-ı şâhâne'ye bir sû'-i kâd hazırlığı olduğunu, tedbirli bulunulması gerektiğini bildiren bir mektup göndermiş olabilir. Hâsılı, itirâfın hayâlî bir katil teşebbüsü olmadığı kanâatindeyiz. Bu takdîrde zaman mes'alesini izâh için hâtırımıza üç ihtimâl geliyor:

a) Mehmed Bey'in *Hürriyet'in* intişârından birkaç ay önce İstanbul'a gelip Altıncı ve Konduri'den başka bir hey'etle bu işe teşebbüs etmiş olması;

b) Mehmed Bey'in zamânı yanlış hâtırlamış bulunması (fakat aradan henüz iki yıl geçmiştir; Sağır Ahmed Bey-zâde henüz çok genç bir yaştadır);

c) Bu ihtimâllerin en uzağı da, bir ifâde ihmâlkârılığı ile "önce" yerine "sonra" yazılmasıdır. Fakat cümlelerin kuruluşu, bu kelimenin yazılışını, bir dikkatsizliğe bağlamamıza imkân verecek mâhiyette değildir.

Hulâsa, Sağır Ahmed Bey-zâde Mehmed Bey, Paris'ten İstanbul'a gidip Abdülazîz aleyhinde bir su'-i kâd hazırlığına giriştiğini, Mustafa Fâzıl Paşa'nın dönekliği, Agâh Efendi'nin ihbârı üzerine işi kuvveden fiile geçiremediğini itirâf etmektedir. Bu teşebbüs, ister *Hürriyet* gazetesinin çıkmağa başlayışından birkaç ay önceye ister birkaç ay sonraya âit olsun 1868 yılında cereyân etmiş görünüyor. Altıncı ve Konduri isimleri etrâfında toplanan isnâd ile alâkasının Kâbûl veyâ reddi, şimdilik mümkün değildir. Şâyet Mehmed Bey *Hürriyet'in* intişârından önce bu iş için İstanbul'a gelip plânını icrâ mevkiine koyamadan Paris'e dönmüşse, Türk pâyitahtında "complot" için hâzırladığı kimselerin Altıncı ve Konduri'ye katılmış olmaları mümkündür. Ziyâ Paşa'yı *Yeni Osmanlılar*'ın bu işle alâkası yok diye yazılar yazmağa sevkeden şahısların da bunlar olacağını düşünebiliriz. Altıncı Kostaki, İstanbul'da eski bir sarây sarrâfının oğlu olduğuna göre, eğer Mehmed Bey ve ona bağlı insanlarla irtibatı vâritse, her hâlde onun vâsıtasıyla vuku bulmuştur.

Fakat bütün bunların ihtimâllerden ibâret olduğunu bir daha belirtelim.

III- Ş â y i a k a r ş ı s ı n d a İ s t a n b u l g a z e t e l e r i :

Bu küçük başlık altında üç küçük neşir organından bahsedilecektir:

1. Mecmû a-i ma ârif :

Londra'da çıkan *Hürriyet* gazetesinde bu mevzû ile alâkalı İstanbul mahreçli bir mektupta, *Mecmû a-i ma ârif der ki bunların bir istintâkında Hünkâr yâverlerinden biri bulunmuş.....* cümlesi yer alıyor(18).

(18) *Hürriyet*, nr. 17, 19 Octobre 1868 -3 Receb 1285

1283 yılında İstanbul'da İsmet adlı bir zât tarafından çıkartılmasına başlanan, *bi'l-cümle mebahis ve havâdisi nâsir* bu günlük gazetenin, 2-7 bizde sayıları vardır. Ankara Milli Kütüphanesi'nde de intişâr yılına âit 1-3 ve 1284-1285 yıllarına âit 27-38 inci sayılarıyla muahhar yıllarda çıkmış bâzı nüshalarını gördük.

Bunlarda Altıncı-Konduri tahkikatıyla ilgili bir kayda rastlıyamadık. Buna göre mes'ele, gazetenin göremediğimiz sayılarında bahis mevzûu edilmiş olmalıdır.

Ancak aşağıda görülecektir ki, diğer bir gazete, Hürriyet muhâbirinin *Mecmû'a-i ma'ârif*'e atfettiği haberi te'yîd eder bir kaydı taşımaktadır.

2. The Levant Herald :

İstanbul'da İngilizce ve Fransızca olarak çıkan bu gazete ; *chronique* sütunlarındaki bâzı satırlarını bu havâdisle tahsis etmiştir.

Sözü edilen gazetenin muhtelif sayılarında karşılaştığımız bilgileri birkaç kategoride topluyabilmiz :

a) Tevkif haberleri :

Bu havâdis, gazetenin çeşitli sayılarında yer almış görünmektedir.

25 Eylül 1868 cuma günü çıkan nüshada Konduri ve Altıncı adlı iki Beyoğlu gencinin yakalandığını ve gazetenin çıktığı sabah Bâb-ı Zabtiye'de tevkîf edildiğini bildiriyor. *The Levant Herald*'ın havâdisle ilgili satırları, aynen şöyledir :

On assure que deux jeunes gens de Pera, MM. Condouri et Altendji, ont été arrêtés et écroulés ce matin Grand Zaptié (19).

Onu tâkîbeden sayıda bu iki şahsın yakalandıkları yer, sâat, istintâkın biz-zât Zabtiye Müşîri Hüsni Paşa'nın huzûrunda cereyân etmesi, şahıs isimleri zikredilmeksizin bunları tâkîbeden diğer tevkifler hakkında bilgi verilmektedir.

Voici quelques nouveaux renseignements sur l'affaire de MM. Condouri et Altendji: il paraît que ces Messieurs ont été arrêtés dans leur maison de San Stefano, dans la nuit de jeudi à vendredi. Hier matin, ils ont été conduits Au Grand Zaptiyé. On assure qu'une grave accusation pèse sur eux et qu'ils ont été interrogés en présense de Husni Paşa lui-meme. La police a arrêté aussi plusieurs autres personnes residant dans la maison de MM. Condouri et altendji à San Stefano (20).

(19) *The Levant Herald* (Daily Bulletin), 25 Sept., 1868, Friday-9 Cem. âhir, 1285.

(20) *Ayn. gaz.* 26 September, 1868, Saturday-10 Cem. âhir 1285.

Görülüyor ki, Konduri ve Altıncı, perşembeyi cumâya bağlayan gece evlerinden alınıp Zabtiye Konağı'na getirilmişlerdir. Bunların mâhiyetine dâir de tek bir satır yoktur.

Ayrıca diğer tevkîf edilenler de, Konduri ve Altıncı ile aynı evde oturmaktadırlar.

Başkalarının tevkîfi ile ilgili havâdis, daha birkaç sayı devâm ediyor. Şu satırlar, Konduri ve Altıncı'nın evinde pansiyoner kaldıkları kadınla bir hizmetçinin de tevkif edildikleri haberlerini taşıyor:

La maîtresse de la maison où ils logeaient à San Stefano et une servante ont été également arrêtées (21).

Gazetenin aynı sayısındaki *Chronique* sütununun başka bir yeri de Konduri ve Altıncı bahsine tahsîs edilmiştir. Bu kısmın bir fıkrasında, zanlılara ev sâhipliği eden kadının tevkîfi ile ilgili haberin sahîh olmayacağı kanaâtı izhâr ediyor:

Nous croyons savoir que cette arrestation est inexacte,....”

Tevkif haberi, Ekim'in onuncu gününe kadar devâm ediyor. Gazetenin, sözü edilen günde çıkan sayısı, Konduri-Altıncı hâdisesiyle ilgili bir tâcirin yakalandığını, tevkîfinden sonra Beyoğlu'ndaki evinin arandığını bildiren bir haberi ihtivâ etmektedir.

Metin şöyledir:

La police a arrêté ces jours-ci un marchand....dans l'affaire Condouri-Altındji. Après son arrestation, une perquisition a été opérée dans son domicile, six à Pera 7207.

Bu kayıtlar umûmiyetle Beyoğlu'nda oturan insanlar arasında tevkîfâta girişildiğini gösteriyor.

Mevkûflardan Konduri ve Altıncı'nın Zabtiye Hastanesi'nde kaldıklarını ifade eden bir fıkrayı da burada zikrederim:

Nous apprenons que MM. Condourri et Alterndji dont nous avons annoncé l'arrestation, se trouvent dans l'hôpital de Zaptié ((22).

b) Tahkîkat tarzı :

Gazetenin verdiği bilgilere göre, tahkîkat; istintak ve mesken taharrîsi sûretiyle cereyân ediyor; lüzûmunda espilyondan da faydalanılıyor.

İstintak kelimesi; Konduri ve Altıncı isimleri etrâfında toplanıyor. İşe verilen ehemmiyet, bizzât Zabtiye Müşiri'nin sorguda hâzır bulunmasıyla meydâna çıkıyor. Bu husûstaki ilk kayıt, sözü edilen neşir organının, 26 Eylül'de

(21) *Ayn. gaz.* 1 October, 1868, Thursday, 15 cem. âhir 1285.

(22) *Ayn. gaz.* 10 October, 1868, Saturday- 24 Cem. âhir, 1285.

çıkan sayısında söz konusu edilmiştir. 1 Ekim târihli sayısında da başka bir cümle var: *Le procès s'instruit, dit-on, au Zaptié par le ministre de police en personne et de nuit.* Tutulanların son sorgusunda Pâdişâh'ın yâverlerinden biri de bulunmuştur: *Un aide-de-camp du Sultan a assisté au dernier interrogatoire des prisonniers* (23).

Emniyet mensupları ; Konduri ve Altıncı'nın meskenlerinde taharrîye girişmiş ve onlar tarafından hazırlanmış bâzı evrâk ile sahte fetvâ bulmuştur: *La police aurait saisi de faux fetvas et autres documents préparés par les conjurés* (24).

2 Ekim târihli *Levant Herald*'de yeni bir taharrîden söz ediliyor: *Avant hier, le Bey de Galata,..... a fait une nouvelle perquisition dans la maison de Madame Thérèse au petit-Champs, où logeaient, comme on sait MM. Condouri et Altendje* (25).

Arama, yakalanan diğer şahısların da kaldıkları evlerde yapılıyor: 10 Ekim târihli *Levant Herald*'da da içeri alındığı bildirilen bir tâcirin Beyoğlu'ndaki evinde de taharrîde bulunulduğu kaydedilmektedir. (26). Fakat ele geçirilmiş bir şey olup olmadığını bilmiyoruz.

Hâdiseye daha derinden nüfûz edebilmek için, Konduri ve Altıncı'nın ikamet ettiği pansiyona Varna'dan getirilmiş bir ermeni yerleştirilmiştir:

".....il se serait servi, pour dévoiler la trame, d'un espion armenien qu'il a fait venir de Varna et qui serait descendu dans l'hotel garni où logeaient MM. Condouri et Altendji (27). Bu bilgiyi alabilmek için, *The Levant Herald* idâresinin de *Bâb-ı zabtiye*'de bir hafiyesi olması lâzımdır.

Bir kadın da, bu bahisle ilgili olarak, emniyet mensuplarına başka istihbârât malzemesi hazırlamış: *Une dame aurait fourni aussi, assure-t-on, divers informations concernant cette affaire à police* (28).

c) İttihâm :

Bu gazetenin verdiği haberler içinde, ittiham mevzûuna dâir pek az şey söylenmiştir.

26- Eylül'de çıkan sayısı, Konduri ve Altıncı üzerine mutlak sûrette çok ağır bir suç yüklendiğini bildiren bir cümleyi ihtivâ ediyor ki, başka vesîleyle iktibâs ettik.

(23) *Ayn. gaz.*, 28 Sept. 1868, Monday- 12 Cem. âhir, 1285.

(24) *Ayn. gaz.* 1 Oct, 1868, Thursday- 15 Cem. âhir, 1285.

(25) *Ayn. gaz.* 2 Oct, 1868, Friday - 16 Cem. âhir, 1285.

(26) *Ayn. gaz.* 10 Oct, 1868, Saturday- 24 Cem. âhir, 1285.

(27) *Ayn. gaz.* 1 Oct., 1868, Thursday - 15 Cem. âhir, 1285.

(28) *Ayn. gaz.* 20 Oct., 1868, Tuesday- 4 Receb 1285.

Daha sonraki sayıların birinde, bunların büyük bir ihânetle ittihâm edildikleri, Ekim'in ilk günlerinde icrâ mevkiine konulacak bir sù'-i kasdden söz edildiği bildiriliyor: *On croit que ces derniers sont coupables de haute trahison et qu'il s'agit d'un complot qui devait éclater dans les premiers jours de ce mois* (29)

ç) Hâdiseye adı karıştırılan diğer ruslar :

Konduri ve Altıncı ile ilgili tahkikatın ilk safhasının bittiğine ve bunların ayrı ayrı tâbî tutuldukları muâmeleye dâir verilen haberin sonunda işe Naum adlı bir rusun da karıştırıldığını görüyoruz; öğreniyoruz ki, bunun işi henüz *Bâb-i zabtiye*'dedir; *The Hellenic nationality of Mr. Altıncı being disputed, he remains at the Zaptieh, where the examination of Mr. Naum, under Russian subject said be compromised in the matter, is also going on* (30). İstintâkına devâm edilmektedir : *L'interrogatoire d'un autre sujet russe, M. Naum, compromis dans la même affaire, se poursuit activement au ministere de la Police* (31).

Bu havâdisin fransızca metninde bir de rus kadınının bahsi geçmektedir: *de meme qu,une dame, sujette russe compromise dans la même affaire, ...*

Ayrıca Sido adlı bir rus daha zann altına girmiş, fakat tahkikat sonunda kötü insanlarla yakın münâsebetinden başka şâibesi bulunamamıştır:..... *Sido, the other Russian subject implicated in the affair have been released without-in the parlance of the police- courts- "a shadow of stain upon their character," except such as was cast on it by over intimate fellowship with a very mauvais sujet indeed* (30).

d) Tevkifhânedeyakku:

Konduri ve Altıncı'nın tevkifleri ile ilgili haberin verildiği sayılardan birinde, bunların dâimâ gözaltında bulunduruldukları odalarının kapısında bir kavasla bir asteğmen'in dâimî sùrette növbet tuttıkları bildirilmektedir: *Ils y sont strictement surveillés, un cavass et un sous-lieutenant montant toujours la garde à la porte de leur chambre* (32).

e) Tahkikat karşısında yabancı diplomatlar :

The Levant Herald'in Konduri ve Altıncı ile ilgili haberlerinde birkaç def'a yabancı hâriciye memûrlarından da söz ediliyor. Bunlardan bir ikisi sefârethâne ve konsoloshânelerde carrière dışı memûrdur. Biri de diplomattır.

(29) *Ayn. gaz.* 20 Oct., 1868, Tuesday- 4 Receb 1285.

(30) a.y.

(31) *Ayn. gaz.* 24 November, 1868, Tuesday- 10 Şaban 1285.

(32) *Ayn. gaz.* 28 Sept., 1868, Monday- 12 Cem. âhir 1285.

Avusturyalılar, hakem olarak bu tahkikâtın içine girmiş görünüyorlar: Yarı resmî bir gazete, Konduri ve Altıncı'nın ev sâhibesi Thérèse'in tevkîfinde bir Avusturya delegesinin de hâzır bulunduğunu yazmıştır. Fakat *The Levant Herald*, hem kadının içeri alındığını , hem de bu hâdisede herhangi bir Avusturya temsilcisinin bulunduğunu kabûl etmek istemiyor: *Le journal semic-fficiel a annoncé qu'un délégué autrichien avait assisté à l'arrestation, par la police turque, de la dame Thérèse (maîtresse du garni où logeaient MM, Condouri et Altindji). Nous croyons savoir que cette arrestation est inexacte, aucun représentant du consulat autrichien n'ayant assisté à cette arrestation* (33).

Birkaç gün sonra çıkan sayılardan birinde Madame Thérèse'in evinde yapılan araştırmadan söz edilirken, burada bir Avusturya, bir de Yûnân tercemânı bulunduğu bildiriliyor: *Avant hier, le Bey de Galata, assisté d'un drogman autrichien et d'un drogman hellene, a fait une nouvelle perquisition dans la maison de Madame Thérèse.....*(34).

Yûnân resmî tercemânının katılması, Altıncı'nın Yûnân tebeası olmasıyla izâh edilebilir.

Odesalı Konduri ve Rusya tebeasından diğer şahıslar, İgnatieff'in işe müdâhalesine yol açıyor. Çar'ın Zât-ı şâhâne nezdindeki sefiri, ilk defa hâzırlık tahkikâtının sona ermesiyle ilgili haberde bahis mevzûu olmaktadır. Burada Zabtiye Nâzırını Konduri ve Altıncı'ya isnâd edilen sû'-i kasdla ilgili tahkikâtın ilk kısmını bitirdiği ifâde edildikten sonra, bu iki mevkuftan birincisinin, General İgnatieff tarafından vâki resmî talep üzerine, netîceye intizâr için Rus Konsolosluğu mahbesine alındığı ifâde edilmektedir: *The Minister of Police has finished his preliminary investigation of the Condouri-Altindji conspiracy, and the former of the two prisoners has, on the requisition of General İgnatieff, been remitted to the Russian Consular prison to await the further result of the affair* (35). Bu satırların iktibâs edildiği gazetenin üçüncü sahifesinde de, aynı haberin Fransızcası yer almıştır.

Bir yerde de İgnatieff'in sert bir notasından sözedilmektedir. Öğreniyoruz ki, Rus Sefiri, Türk Hâriciye Nâzırına çok sert bir ifâdeyle bir nota yazarak Çarlık tebeasından olan kimselerin, haksız yere tevkîf edilmelerinden şikâyet etmiş; istikbâlde, Rus tebeasıyla ilgili muamelelerde kapitülasyonların sıkı bir şekilde tatbikını istemiştir:.... *the Russian ambassador has, it is said, addressed an unusually sharp note to the Minister of Foreign Affairs complaining of the "arbitrary arrest" of his subjects, and notifying that for the future the strict letter of the Capitulations will be insisted on every case in which a Russian subject may be concerned* (36).

(33) *Ayn. gaz.* 26 Sept., 1868, Saturday- 1o Cem. âhir 1285.

(34) *Ayn. gaz.* 20 Oct., 1868, 4 Receb 1285.

(35) *a. y.*

(36) *Ayn. gaz.*, 24 November, 1868, Tuesday - 10 Şa'ân 1285.

f) Netîce ile ilgili bâzı bilgiler:

Hazırlık tahkikatı sona erip Konduri'nin netîceyi beklemek üzere Rus Konsoloshânesi mahbûshânesine nakledilmesiyle ilgili fıkrada, Altıncı'ya da birkaç satır tahsîs edilmiştir. Burada onun Yûnân otoritelerine teslim edilmediği bildiriliyor; sebep olarak da tabiiyetinin ihtilâflı olduğu ileri sürülüyor: *M. Altıncı est emprisonné au Grand Zaptié; il n'a pas été rendu aux autorités helléniques, parce que sa nationalité est contestée, assure-t-on* (37).

Gazetenin daha sonraki sayılarından birinde, Altıncı-Konduri sû'-i kaskinin bir hayâlden ibâret olduğu meydâna çıktı, cümlesiyle başlayan bir havâdisle karşılaşılıyor. Metin şöyle devâm ediyor: Maamâfih Bâb-ı Zaptiye'de yapılan tahkikat; Altıncı tarafından işlendiği ileri sürülen diğer birçok hâdiseye de ışık tutmuş; kendisi, meydâna çıkan bu yeni hâdiseler etrâfındaki sualleri cevaplandırmak üzere nezâret altında bırakılmıştır. Müteâkip satırlarda Konduri ve diğer bir rus tebeası olan Sido hakkında da bilgi vardır: Öğreniyoruz ki, Türk emniyet teşkilâtı; bunların bâzı kötü şöhretli kimselerle yakın münâsebetleri dışında haysiyetlerine leke düşürecek bir taraflarını bulamamış; netîcede kendilerini serbest bırakmıştır. *The Levant Herald*, İstanbul hükûmetinin doğru olmanın bir bilgi yüzünden yanlış istikâmete sevk edildiği kanaatinde. Ayrıca, bu bilginin de yalnız bir jurnalden ibâret olduğunu yazıyor.

Gazetedeki metin şöyledir:

The Altıncı-Conduri "conspiracy" has proved, as was expected, to have been a mare's nest after all. The investigation at the Ministry of Police have, however, brought to light a number of other offences alleged to have been committed by Altıncı, and he is detained in custody to answer for these; but Condouri and Sido, the other Russian subject implicated in the affair, have been released without - the parlance of the police courts- "a shadow of stain upon their character," except such as was cast on it by over intimate fellowship with a very "mauvais sujet" indeed (38).

En son haber, yine Altıncı ile ilgilidir. *The Levant Herald*, Aralık ayında çıkan sayılarından birinde, hakkındaki tâkibâtın o kadar gürültülere yol açmış olduğu Kostaki Altıncı'nın Bağdad'a sürülmeğe mahkûm edildiğini bildiriyor:

Nous apprenons, que Constantin Altıncı, dont le procès a fait tant de bruit, a été condamné à être exilé à Bagdad (39).

(37) *Ayn. gaz.*, 20 October, 1868 Tuesday- 4 Receb 1285.

(38) *Ayn. gaz.*, 24 November, 1868, Tuesday- 10 Şa^cbân 1285.

(39) *Ayn. gaz.*, 11 December, 1868, Friday- 27 Şa^cbân 1285.

3. Yeni Osmanlılar Târîhi'ndeki bir not :

Ebüzziyâ Tefvik'in, Meşrûtiyet'in ikinci def'a ilânından sonra *Yeni Tasvir-i efkâr* gazetesinde tefrika ettiği Yeni Osmanlılar Târîhi'nde yer alan bir notu, bâzı karışıklıklara yol açmıştır. Tefvik Bey; Hüseyin Vasfî Paşa'dan bahsederken, *ezkiyâ-yı erkân-ı harbiyyeden olarak Altuncu Kostaki nâmında bir rûm ile isticâr edtikleri romorkörü saltanat kayığı üzerine sevk ile Abüdülazîz'i garketmeğe karâr verdikleri sırada tutulmuşlardır. Hüseyin Vasfî Paşa, Zabtîyye'de bulunduğu sırada mevkûf bulunduğu hâlde firâr etmiş ve Kostaki Kıbrıs'a nefyedilmişdi* diyor(40).

Altıncı ; Hüseyin Vasfî Paşa ile kirâladığı bir romorkörü, saltanat kayığı üzerine sevketmesi üzerine değil, gece vakti evinde -belki istirâhat hâlinde- iken yakalanmıştır. Kendisi ile suç ortağı sayılarak götürülen Hüseyin Paşa değil, odesalı zengin bir rum olan Rus tebeası Konduri'dir. Devrin kaynağı, Kıbrıs'a değil, Bağdad'a nefyine karâr verildiğini bildiriyor. Acaba Altıncı ve arkadaşlarının 1868 Ekimi'nin ilk günlerinde icrâ mevkîine koyacakları sû'-i kasd plânında bir romorkörle saltanat kaynağına çarpma maddesi mi vardı? Bu takdirde dahi, Zât-ı şâhâne,nin ne zaman denizde teferrüce çıkacağı da mechûlleridir. 1868 sû'-i kasd şâyiasına Hüseyin Vasfî Paşa ismi, onun İsviçre'deki *Ahrâr Cemiyeti*'nde arkadaşı olan Mehmet Bey'le karıştırılarak mı sokulmuştur? Menfâ yeri; Sadâret teklîfi, İfrâde-i seniyye olmadan değiştirilemeyeceğine göre, Bağdad neden Kıbrıs'a çevrilmiştir? Hâsılı Ebüzziyâ Tefvik Bey'in zihninde kalan mübhem unsurları yanlış şekilde birleştirmiş olması ; hayli karışıklıklara yol açmıştır.

IV- N e t i c e :

1868 Eylülünün son haftasında Abdülazîz'e karşı sû'-i kasd hazırlama itti-hâmıyla İstanbul'da bâzı adamlar tevkîf edilmeğe başlanmıştır. Gazete kayıtlarına göre, bunlar; plânlarını, aynı yıl Ekimi'nin ilk günlerinde tatbîk mevkîine koyacaklardı. Bâb-ı âlî, hazırlığa bir ihbâr netîcesinde muttalî olmuştur. Teşebbüsün ele-basları sıfatıyla Rusya tebeasından, rûm asıllı, odesalı zengin bir tüccâr olan Konduri ile, tâbiyeti münâzaalı, yine rûm asıllı Osmanlı sarâyının eski sarraf-raflarından birinin oğlu Altıncı Kostaki yakalanmıştır. Bu şahıs, 24 Eylül'ü 25 Eylül'e, perşembeyi cum'âya bağlayan gece, kirâcı buldukları Thérèse adlı bir kadının evinden alınarak götürülürler. 25 Eylül sabâhı Zabtîye Müşiri ko-nağının hastahâne kısmında tevkîf edilirler. Kaldıkları odanın kapısında münâ-vebeli ve dâimi sûrette bir kavas ve bir asteğmen gözcü olmuşlardır.

(40) *Yeni Osmanlılar Târîhi, Yeni Tasvir-i efkâr*, nr. 20, 19 Kânûn-ı evvel 1909.

Hâdise etrâfındaki takibât umûmî olarak Beyoğlu'nda cereyân etmiş; netîcede otuza yakın insan içeriye alınmıştır. Bunlardan yalnız Rus tâbiyetli iki kişinin ismini öğrenebiliyoruz: Naum ve Sido. Gazete havâdisleri, aralarında Osmanlılar'ın da bulunduğunu ortaya koyuyor. *Yeni Osmanlılar*'ın hâdise ile ilgili gösterilmek istenmesi, Mısırlı Prens Mustafa Fâzıl Paşa üzerindeki imâlâr; Avrupa'da bulunan Ziyâ Bey'in (meşhûr Ziyâ Paşa) *Hürriyet* ve *Liberté* ve bâzı Avrupa gazetelerinde, bu isnâtları cerheder mâhiyette yazılar neşretmesine yol açtı.

Filvâki Sağır Ahmed Bey-zâde Mehmed Bey; *İnkilâb* gazetesinde çıkan *Keşf-i zamîr* başlıklı üç yazısının ilkinde, Abdülazîz'in mahvı maksadıyla İstanbul'a gittiğini, -Mustafa Fâzıl Paşa'yı imâ ederek- reisîn dönekliği, Agâh Efendi'nin sırrı ihbâr etmesi yüzünden maksadını icrâ mevkiine koyamadığını yazmıştır. Bu zâtın; eski sarây sarraflarından birinin oğlu olan Altıncı ile münâsebet kurmuş olması, böylece teşebbüse girmiş bulunması hâtıra gelebilir.

Tevkîf edilenlere âit meskenlerin taharrî edilmesini; hattâ Konduri ve Altıncı'nın kaldıkları evde sahte bir fetvâ ile bu bu iş için tanzim edilmiş bâzı evrâkın da bulunduğunu biliyoruz.

Ayrıca bir kayda göre, espionaj için Varna'dan bir ermeni getirtilip Altıncı ve Konduri'nin kaldıkları pansiyona yerleştirilmesi de matbûata intikal etmiş havâdistendir.

İstintâk; bizzat Zabıtye Müşîri Hüsni Paşa tarafından yürütülmüştür. Son sorgulardan birinde Hünkâr yâverlerinden biri de hâzır bulunmuştur.

Konduri ve Altıncı'nın tevkiflerini tâkiben ilk günden itibâren Rus ve Yûnân makamlarının kendi tâbiyetlerinde bulunan bu insanların tahliyelerini istedikleri anlaşılıyor. Sadrâzam Âlî Paşa, bir müddet bu isteğe mukavemet göstermiştir. Çar'ın Abdülazîz nezdindeki Sefîri İgnatieff, Rus tebeası olan insanların haksız yere tevkîf edilmelerini bahis mevzûu ederek Türkiye Hâriciye Nezâreti'ne sert bir nota vermiştir: Burada capitulation'ların ihlâli de ileri sürülmüş; Türkiye devleti mukabale-i bi'l-misille tehdît edilmiştir. İgnatieff'in başka neler yazdığını öğrenemiyoruz. Avrupa gazeteleri, Bâb-ı âlî'nin müşkil vaziyette kaldığını yazıyor. Âlî Paşa tarafından, Rusya karşısında Avusturya devletinin müzâharetinin istendiği, hattâ önü alınmamış olsaydı, ihtilâlin Avusturya hudutlarına kadar sirâyet istirâdı göstereceğinden bahsedildiği bildiriliyor.

Bâb-ı Zabıtye'deki soruşturma bittikten sonra, Konduri, netîceye intizâr etmek üzere Rus Konsoloshânesi hâpishânesine nakledilmiştir. Daha sonra da gazeteler, bu sû'-i kâdîn esâssız bir jurnale dayandığını, hayâl mahsûlü olduğunu; binâenaleyh Konduri ile Rus tâbiyetli diğer kimselerin serbest bırakıldığını yazıyorlar.

Bu tahkikât sırasında - esâsen tâbiyeti münâzaünfih olan - Kostaki Altıncının diğeri suçları da meydâna çıkmıştır. Bu yüzden de tahliye edilmediği bildiriliyor. Neticede Altıncı Bağdad'a, teşebbüse adları karışan Osmanlılar da Anadolu' ve Akkâ'ya sürülmüşlerdir.

Ebüzziyâ'nın 1909' da intişâr eden *Yeni Osmanlılar Târîhinde* Altıncı'yı Hüseyin Vasfi Paşa ile suç ortağı göstermesi, bir römorkörle saltanat kayığına çarpıp Padişâh'ı suya garketmek isterlerken yakalanmalarından bahsetmesi, Altıncı'nın Kıbrıs'a sürüldüğünü, Hüseyin Paşa'nın Zabtiye dâiresinde nezâret altına alınıp oradan da kaçıp kurtulduğunu bildirmesi, devrin kaynakları tarafından te'yid edilmiyor: Altıncı, denizde teşebbüs hâlinde iken değil, evinde belki istirahat hâlinde yakalanmıştır. Kıbrıs'a değil Bağdad'a sürülmüştür. Muhtemelen türk ihtilâlcilerinden Mehmed Bey'le de aralarında bir anlaşma vardır. Fakat Zabtiye dâiresi'ne bir türkle değil, Konduri adlı odesalı bir tüccarla götürülmüştür.

Altıncı Kostaki ve bâzi türkler sürgün cezâsına uğradıklarına göre sû'-i kasd haberinin pek hayâl mahsûlü olmaması gerekir. Muhtemel ki, Bâb-i âlî, Rusya ile büyük bir ihtilâfa girmek yerine Konduri ve arkadaşlarını serbest bırakmak için böyle bir neticeden bahsetmeğe lüzûm hissetmiştir. Yâhut da -hakîkaten- Rus tâbiyetli bu insanların, Hükûmetçe kötü sayılan şahıslarla yakın alâkalarından başka kusurları bulunamamıştır.

Diğeri bir husûsa daha dikkati çekelim ; Bereket-zâde İsmâil Hakkı'yı Umûmî hapishâne'de gardiyan odasında ziyâret eden, sonradan da bir gazete haberi olarak kendisi ve arkadaşlarının sürgün yerlerini bildiren Kostaki Efendi'nin, ayrıca Nâmık Kemâl'in Magosa mektuplarında sözü edilen aynı isimdeki diğeri kimsenin, şimdiye kadar söz konusu ettiğimiz Altıncı ile aynı şahıs olduğunu te'yid edecek bir kayıt yoktur.

Bütün bu bilgilerin, gazetelerin haber alma, aldıkları haberleri olduğu gibi umûmî efkâra duyurabilme imkânlarıyla sınırlı olacağı da bedihîdir.